

VALORI SOCIALE REFLECTATE ÎN SANCTIUNI PENALE NEPRIVATIVE DE LIBERTATE

Lect. univ. dr. Valeriu FÎRȚALĂ

Universitatea din București, Romania

valeriu.firtala@unibuc.ro

ABSTRACT: Social Values Reflected in Non-custodial Criminal Sanctions.

Criminal law protects social values. Non-custodial criminal sanctions respect human dignity and allow the preservation of social values in the most appropriate environment of the convicted person's social relations.

Keywords: *criminal law, social values, penal policies, criminal sanctions, social relations.*

Introducere

Respectarea drepturilor fiecărui individ interacționează direct cu sistemul de valori fundamentale ale persoanei și ale societății. Drepturile și libertățile consacrate prin actele normative interne și internaționale privind protecția drepturilor omului configurează un nucleu care protejează esența ființei umane, în mod nediscriminatoriu, în orice condiții legate de timp, spațiu, context socio-economic, politic sau militar.

Ansamblul actelor normative penale, precum și orientările politicilor penale ale unui stat oglindesc valorile sociale ocrotite prin acestea, precum și specificul controlului social, al sistemului sancționator și al respectării drepturilor omului în cadrul reglementărilor penale și în punerea în executare a sancțiunilor penale stabilite de către instanțele de judecată.

Prin săvârșirea unei fapte penale, individul nesocotește autoritatea statului și valorile sociale ocrotite de lege. Sancțiunea penală intervine cu scopul de a restaura ordinea socială tulburată prin săvârșirea infracțiunii și de a reaseza pe poziția convenită autoritatea statului, îndreptățit să intervină atunci când această autoritate nu i-a fost respectată. De asemenea, includem în ansamblul principalelor funcții ale pedepsei reeducarea per-

soanei condamnate în vederea reintegrării sociale a acesteia, descurajarea recidivei, exemplaritatea (pentru ceilalți membri ai societății, care văzând consecințele săvârșirii unei fapte penale, vor evita să o săvârșească), izolarea de comunitate a persoanei condamnate (măsură necesară în mod deosebit în cazul faptelor cu pericol social ridicat).

Dincolo de funcțiile clasice ale pedepsei, în dreptul penal modern, principalele provocări rămân cele legate de respectarea drepturilor omului pe tot parcursul procesului penal, precum și cele care vizează analiza eficienței sancțiunilor penale, în primul rând prin prisma modului în care sunt executate acestea : sancțiuni penale privative sau neprivative de libertate.

Valori sociale integrate în tipologia sancțiunilor penale

DECLARAȚIA UNIVERSALĂ A DREPTURILOR OMULUI din 10 decembrie 1948, precizează, chiar în primul articol, faptul că libertatea și demnitatea sunt valori fundamentale care trebuie respectate în orice societate și ocrotite prin acte normative.

„Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință și trebuie să se comporte unele față de altele în spiritul fraternității.”¹

În primul rând, ființei umane trebuie să-i fie respectată libertatea de gândire și conștiință, pe temeiul acesteia fundamentându-se construcția valorilor morale, sociale și juridice, reflectate ulterior în alegerile, deciziile și conduita socială a individului. „Respectată ca fiind un drept fundamental al omului, libertatea de conștiință a constituit întotdeauna o valoare socio-umană protejată dar și intens disputată, privind conținutul, limitele și forța juridică a normelor care o protejează.”²

Libertatea gândirii și a conștiinței determină existența responsabilității omului privind deciziile și acțiunile sale. Ființa umană, rațională și liberă, este deopotrivă responsabilă pentru alegerea unei conduite prosociale sau antisociale. Alegerea conduitei antisociale în mod deliberat are drept consecință firească declanșarea răspunderii juridice și activarea sistemului sancționator.

1 Organizația Națiunilor Unite, *Declarație Universală a Drepturilor Omului* din 10 decembrie 1948, art.1.

2 Valeriu Firțală, *Considerații privind infracțiunea de împiedicare a exercitării libertății religioase*, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 8, nr.1, București, Editions IARSIC, 2020, p. 87.

În primul rând, este necesară înțelegerea rolului sistemului sancționator penal în acțiunea sa asupra persoanei care a săvârșit o faptă penală. Sunt, de asemenea, relevante efectele sancțiunilor penale și rezonanța socială a tipologiei sancțiunilor penale. Modul în care opinia publică înțelege și rezonază (sau nu) cu justetea aplicării unei sancțiuni determină pe viitor respectarea mai mult sau mai puțin a normelor juridice, eficiența controlului social, simțământul de protecție sau de insecuritate, configurarea și respectarea valorilor sociale. „Desigur, e inutil să mai argumentăm importanța opiniei publice într-o societate democratică, deci este evidentă și utilitatea studierii, dacă nu a configurării unei culturi publice de securitate în consonanță cu valorile unei societăți democratice.”³

Sistemul de valori al unei societăți determină și modelează configurația și conținutul actelor normative din societatea respectivă. Între cele două componente majore, este necesară o permanentă tendință de armonizare. Diminuarea sau chiar tendința de dispariție a valorilor sociale, precum și dizarmonia între normele juridice și fundamentul existenței valorilor sociale care stă la baza adoptării acestora, determină tensiuni sociale, scăderea controlului social, procese anomice. „Procesele anomice sunt procese de dezintegrare și dezorganizare socială. Ele se manifestă prin dezintegrarea instituțiilor sociale, slăbirea mecanismelor formale și informale de control social, absența unor criterii riguroase de apreciere valorică, fluctuația normelor morale...”⁴. Există o strânsă legătură între existența și respectarea unui sistem de valori socio-morale și menținerea unui climat de armonie socială și de respectare a normelor juridice. Diminuarea sau chiar dezintegrarea primului sistem de valori determină efecte anomice și scăderea respectării normelor juridice și a instituțiilor statului.

Un element foarte important al specificului sancțiunilor penale este încercarea de a remodela sistemul valorilor sociale, responsabilizând astfel persoana condamnată pentru a înțelege și a respecta aceste valori, precum și normele juridice care le ocrotesc.

Pentru înțelegerea rolului complex al sancțiunilor penale, esențial este să diferențiem sistemul justiției retributive de sistemul justiției resta-

3 Darie Cristea, Irina Zamfirache, Raisa-Gabriela Zamfirescu, *Drepturi versus securitate. Analiză atitudinală de tip cluster*, în *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, Nr.1/2020, București, p.36.

4 Ioan Mihăilescu, *Sociologie generală: concepte fundamentale și studii de caz*, București, Editura Universității din București, 2000, p. 282.

urative. Pedepșa penală poate fi oare o veritabilă „răzbunare” a societății (prin intermediul forței coercitive a statului) pentru fapta antisocială a persoanei condamnate? Sau prin pedeapsă se încearcă mai degrabă tratarea cauzelor care au determinat fapta antisocială și reintegrarea socială a persoanei condamnate?

„Rolul pedepsei este cel de a facilita reabilitarea, statul fiind coresponsabil de reabilitare.”⁵ În viziunea sistemului justiției restaurative, rolul principal al sancțiunii este reparatoriu, un instrument de tratare, de restaurare și de reintegrare socială. Societatea și statul sunt coresponsabili și coparticipanți ai acestui proces complex. Restaurarea valorilor socio-morale ale persoanei condamnate presupune o activitate de colaborare a profesioniștilor din autoritățile statului, din asociații, fundații, organizații religioase.

Înțelegerea rolului restaurativ al sancțiunii, determină și o reevaluare a eficienței acesteia, prin raportare la tipologia sancțiunilor penale. Încarcerarea persoanei condamnate este întotdeauna necesară și mai ales, eficientă? Condițiile care pot determina suspendarea executării sancțiunii penale și menținerea persoanei condamnate într-un sistem neprivativ de libertate sunt legate de durata pedepsei, antecedentele penale ale infractorului, manifestarea de către acesta a acordului de a presta o muncă neremunerată în folosul comunității și aprecierea instanței că aplicarea pedepsei este suficientă și, chiar fără executarea acesteia, condamnatul nu va mai comite alte infracțiuni.⁶ Analiza sistemului sancționator penal neprivativ de libertate arată multiple avantaje ale acestuia, comparativ cu sistemul sancționator penal privativ de libertate. Foarte importante sunt menținerea relațiilor sociale, familiale și a raporturilor de muncă ale persoanei condamnate care rămâne într-un mediu neprivativ de libertate. De asemenea, într-un astfel de context, există și continuitatea participării la activități religioase sau recreative, fiind evitat astfel așa-numitul „șoc al încarcerării” și, simetric, dificultatea reînvățării abilităților sociale, necesară după liberarea din penitenciar. „Acest model elimină parțial riscul de recidivă dat de cariera penitenciară și de discriminarea la care foștii deținuți sunt supuși. Astfel este maximizat rolul educativ al sancțiunii în detrimentul rolului său punitiv.”⁷

5 Antonio Sandu, Elena Unguru, *Acțiune comunicativă, justiție deliberativă și restaurativă. Perspective socio-juridice asupra medierii și probațiunii*, București, Editura Tritonic, 2014, p. 206.

6 Codul Penal din 17 iulie 2009 (Legea nr. 286/2009), art. 91.

7 Antonio Sandu, Elena Unguru, *Acțiune comunicativă, justiție deliberativă și restaurativă. Perspective socio-juridice asupra medierii și probațiunii*, București, Editura Tritonic, 2014, pp. 206-207.

Valori sociale reflectate în principiile activității sistemului de probațiune

Actele normative din dreptul intern care reglementează activitatea sistemului de probațiune respectă prevederile și recomandările conținute în reglementările internaționale în domeniu.

„Instrumentele internaționale cu impact asupra probațiunii au caracter de reglementare, fiind deopotrivă și norme cardinale care statuează principii-model pentru actele normative regionale sau interne ce reglementează activitatea de probațiune.”⁸

Principiile activității sistemului de probațiune reflectă valori sociale respectate și aplicate permanent în cadrul acestei activități.

Cu toate că prin încălcarea legii penale, persoana condamnată trebuie să suporte restrângerea unor drepturi, acestea îi sunt respectate drepturile și libertățile fundamentale ale omului, orice restrângere a acestora fiind strict stabilită de lege și de limitele impuse de hotărârea judecătorească de condamnare. „Activitatea sistemului de probațiune se desfășoară în condiții care să asigure respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, orice restrângere a acestora fiind posibilă numai în limitele inerente naturii și conținutului pedepselor și măsurilor stabilite prin hotărârea judecătorească și în condițiile care decurg din specificul intervenției, în funcție de gravitatea faptei și riscul de săvârșire a unor infracțiuni.”⁹

Există o probabilitate crescută ca persoana condamnată penal să fie supusă riscului de marginalizare, etichetare și stigmatizare din partea societății, însă în interacțiunea acesteia cu serviciile de probațiune, îi sunt respectate demnitatea și dreptul la viață privată. „Activitatea sistemului de probațiune se desfășoară în condiții care să respecte demnitatea persoanei și care să nu îngreudească exercitarea dreptului la viața privată a acesteia și a familiei sale mai mult decât este inherent naturii și conținutului intervenției.”¹⁰

Principiul nediscriminării este un principiu fundamental în activitatea serviciilor de probațiune. În cadrul sistemului de probațiune, orice acti-

8 Valeriu Firțală, *Instrumente internaționale cu impact asupra probațiunii*, în *Probațiunea : teorii, legislație și practică*, Durnescu I. (coord.), Iași, Polirom, 2011, p.152.

9 Legea 252 din 2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, publicată în Monitorul Oficial nr. 512 din 14 august 2013, art.3.

10 Legea 252 din 2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, publicată în Monitorul Oficial nr. 512 din 14 august 2013, art.4.

vitare se desfășoară fără nicio discriminare pe temei de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, gen, orientare sexuală, opinie ori apartenență politică, avere, origine socială, vârstă, dizabilitate, boală cronică necontagioasă sau infecție HIV/SIDA ori pentru alte împrejurări de același fel.”¹¹

Sunt reglementate pentru a fi respectate și principiile legalității și al confidențialității.¹²

Intervenția realizată în cadrul activității serviciilor de probațiune este adaptată specificului fiecărei persoane condamnate aflate în evidența serviciului. Sistemele de valori personale și circumstanțele cazurilor fiind diferite, este necesar ca intervenția să fie construită pe cele mai bune metode și tehnici raportate la fiecare persoană condamnată. „Consilierul de probațiune adaptează intervenția în funcție de caracteristicile individuale, nevoile persoanei, riscul de săvârșire a unor infracțiuni și circumstanțele particulare ale fiecărui caz.”¹³

De asemenea, „în cadrul sistemului de probațiune activitatea se derulează cu respectarea principiului integrității prin realizarea acțiunilor în mod responsabil, transparent, imparțial și prin utilizarea judicioasă a resurselor disponibile.”¹⁴

Concluzii

Sistemul valorilor sociale este reflectat în specificul relațiilor sociale dar și în conținutul actelor normative ale unui stat. În domeniul dreptului penal, sistemul sancționator trebuie să respecte toate prevederile actelor normative interne și internaționale privind protecția drepturilor omului. În viziunea justiției retributive, sancțiunile privative de libertate sunt preponderante, fiind centrate pe rolul represiv al pedepsei. Justiția restaurativă aduce o nouă perspectivă privind înțelegerea rolului și al specificul sancțiunii penale, rolul reparator, de restaurare a sistemului valorilor sociale. În acest

11 Legea 252 din 2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, publicată în Monitorul Oficial nr. 512 din 14 august 2013, art. 5.

12 Legea 252 din 2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, publicată în Monitorul Oficial nr. 512 din 14 august 2013, art. 6 și 7.

13 Legea 252 din 2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, publicată în Monitorul Oficial nr. 512 din 14 august 2013, art. 9.

14 Legea 252 din 2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, publicată în Monitorul Oficial nr. 512 din 14 august 2013, art. 13.

context, sistemul sancțiunilor și măsurilor neprivative de libertate devine tot mai important, acesta prezentând multiple avantaje pentru societate și pentru persoana condamnată, comparativ cu sistemul privativ de libertate.

Principiile activității sistemului de probațiune sunt călăuzitoare pentru întreaga activitate de consiliere și supraveghere realizată de profesioniștii acestui sistem care și-a dovedit eficiența incontestabilă în respectarea valorilor sociale și a actelor normative, în formarea și dezvoltarea conduitei prosociale a persoanelor condamnate, în reducerea infraționalității și a riscului de recidivă.

Bibliografie:

- Cristea, Darie ; Zamfirache, Irina ; Zamfirescu, Raisa-Gabriela, „Drepturi versus securitate. Analiză atitudinală de tip cluster”, în *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, Nr. 1, București, 2020.
- Fîrțală, Valeriu, „Considerații privind infracțiunea de împiedicare a exercitării libertății religioase”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 8, nr.1, București, Editions IARSIC, 2020.
- Fîrțală, Valeriu, „Instrumente internaționale cu impact asupra probațiunii”, în *Probațiunea: teorii, legislație și practică*, Durnescu I. (coord.), Iași, Polirom, 2011.
- Mihăilescu, Ioan, *Sociologie generală: concepte fundamentale și studii de caz*, București, Editura Universității din București, 2000.
- Sandu, Antonio ; Unguru, Elena, *Acțiune comunicativă, justiție deliberativă și restaurativă. Perspective socio-juridice asupra medierii și probațiunii*, București, Editura Tritonic, 2014.

Acte normative :

- Codul Penal din 17 iulie 2009 (Legea nr. 286/2009), publicat în *Monitorul Oficial* nr. 510 din 24 iulie 2009, cu modificările și completările actualizate la data de 1 septembrie 2022.
- Legea 252 din 2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 512 din 14 august 2013, cu modificările și completările actualizate la data de 1 septembrie 2022.
- Organizația Națiunilor Unite, *Declarație Universală a Drepturilor Omului* din 10 decembrie 1948.